Тарас Дудар, Оксана Лиса, Василь Мельниченко

Організаційно-економічні умови реформування господарських структур і земельних відносин в сільському господарстві Волині

З поглибленням процесу реформування агропромислового комплексу України запроваджуються нові земельні відносини, розпочато реструктуризацію неефективних сільськогосподарських підприємств, створюються нові форми господарювання ринкового типу, формується приватний сектор.

Докорінні зміни у реформуванні агропромислового комплексу перш за все зумовлюються вимогами ринку. Адже у процесі попередніх реформ не вдалося вирішити головного завдання – змінити відносини власності та земельні відносини. Земля – як головний ресурс сільського господарства не введена до економічного обороту, її вартість має формальне значення і не входить до аграрного капіталу. Так, зокрема дослідження показують, що за останні вісім років існуючі і нові форми господарювання в аграрній сфері Волинської області не забезпечили підвищення ефективності функціонування виробництва. Спостерігається стійка тенденція до зменшення обсягів виробництва практично всіх видів рослинницької і тваринницької продукції. Виробником значної частини сільськогосподарської продукції, гарантом соціальної захищеності селян залишається громадський сектор. Частка колективних сільськогосподарських підприємств, як і раніше домінує. В їх користуванні знаходиться 72% сільськогосподарських угідь. Незначну частину займають селянські (фермерські) господарства, кооперативи і акціонерні товариства. Безперечно, за таких умов від результативності роботи господарств суспільного сектору залежить стан сільського господарства досліджуваного регіону, забезпечення населення сільськогосподарською продукцією, створення належного соціально-економічного середовища в аграрному секторі.

У процесі реформування у Волинській області розпайовано майно і землю, здійснено юридичне забезпечення права селян на приватну власність на земельну частку (пай) – через видані сертифікати на право на земельну частку (пай). В багатьох реформованих господарствах селянам видані Державні акти на право приватної власності на земельну ділянку, тобто селяни стають справжніми власниками.

Принциповим є вирішення на місцях питання законодавчого врегулювання питань безперешкодного виходу зі своєю часткою (паєм) з господарства, передачі земельних часток (паїв) в оренду, розподілу часток між кількома господарськими структурами, інформування про новостворені підприємства (умови оренди, організації виробництва, фінансового стану тощо), належного юридичного оформлення відносин (укладання договорів, видача сертифікатів на право на земельну частку (пай) та ін.), визначення розміру орендної плати в кожному конкретному формуванні.

Відповідно до Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» від 3 грудня 1999 року, № 1529, правова база забезпечує всім членам колективних сільськогосподарських підприємств право вільного виходу з цих підприємств із земельними частками (паями) і майновими паями та створення на їх основі приватних (приватно-орендних) підприємств, селянських (фермерських) господарств, господарських товариств, сільськогосподарських кооперативів, інших суб'єктів господарювання, заснованих на приватній власності. Отже, це суттєвий крок до підвищення заінтересованості працівників у використанні своєї власності.

Вважаємо, що найбільш пристосованими до ринкових умов господарювання в досліджуваному регіоні можуть бути підприємства, що застосовують колективну форму організації праці, колективну форму використання приватної власності.

В цьому регіоні існує величезний резерв для розвитку справжніх орендних відносин у сільському господарстві. Хоча орендні земельні відносини формуються по-різному, практикується передача земельних часток (паїв) разом з майновими паями своєму сільськогосподарському підприємству. Спостерігається багато випадків передачі земельних часток (паїв) в оренду селянським (фермерським) господарствам. Використовуються земельні частки (паї) для організації селянських (фермерських) господарств або інших приватних господарських формувань. Все більше громадян усвідомлює значення власної частки землі у колективному надбанні, право розпоряджатися нею і управляти через виборні управлінські структури господарства, впливати на ефективність використання земель. Передаючи в оренду земельний пай, наприклад, своєму підприємству, його власник зобов'язує цим орендаря ефективно використовувати землю, бо за користування земельним паєм орендар має сплачувати орендну плату. Характерно, що саме орендна плата є одним з найголовніших елементів письмового договору між орендарем та орендодавцем.

Зарубіжний досвід показує, що розмір орендної плати за користування землею значно коливається і становив, наприклад у США, протягом тривалого періоду від 1 до 3 % ринкової ціни орендованої землі. У 1968 році орендна плата у різних штатах коливалась від 0,6 до 10,5 % за орні землі, а за пасовища – від 0,9 до 10,9 % їх ринкової ціни.

У Франції у кінці 80-х років середня орендна плата за 1 га ріллі дорівнювала 600 франкам, або 600 кг пшениці.

Досить широкий рівень орендної плати за землю в аграрному секторі Швеції, причому вона постійно зростає. Так, у 1970 році вона становила 221 крону за гектар, а у 1988 р. – вже 1000 крон. Таке збільшення орендної плати пояснюється підвищенням цін на споживчі товари, засоби виробництва, а також продукцію, що реалізується фермерами. Загалом, орендна плата, шведського фермера становить близько 7-9 % вартості реалізованої фермером протягом року продукції, або понад 40 % валового доходу.

Розмір орендної плати за землю в Данії обчислюють виходячи з ціни центнера пшениці або ячменю на світовому ринку. Залежно від якості орендованої землі плата за користування нею коливається в межах 15,8 -19,9 % вартості очікуваного урожаю згадуваних культур.

В Україні практикують різноманітні форми і розміри орендної плати. Найбільш популярною формою оренди є оренда на основі натуральної оплати частиною врожаю або набором певної кількості продукції сільського господарства. Нерідко орендар замість орендної плати зобов'язується проводити безкоштовно обробіток присадибних ділянок орендодавця. У грошовій формі оренда землі сплачується рідко і переважно лише у тих випадках, коли орендодавцями виступають органи самоврядування чи державні адміністрації.

На нашу думку, оскільки орендна, плата відіграє визначальну роль у регулюванні земельних відносин, то встановлювати її треба на науково обгрунтованій основі, хоч вирішальним тут є домовленість сторін. Найбільш об'єктивним критерієм обчислення розміру орендної плати за землю може бути громова оцінка земель, за методикою розробленою вченими Інституту аграрної економіки УААН, тому що вона побудована на основі всебічної характеристики землі як головного засобу виробництва в сільському господарстві. Обчислення показника грошової оцінки земель грунтується на даних якості грунтів (бонітування) та економічної оцінки земель, визначеної з урахуванням рівня урожайності, виробничих витрат і їх ефективності. Грошова оцінка земель цілком може бути основою розрахунку розміру орендної плати за землю. Величина орендної плати повинна перевищувати розмір земельного податку, оскільки він справляється як із землевласників, так і з землекористувачів. Тобто, сума земельного податку має бути однією із складових орендної плати за землю, якщо згідно з договором оренди земельний податок сплачує орендар.

Враховуючи світовий досвід, а також досвід вітчизняних орендарів і орендодавців, можна пропонувати розмір орендної плати за 1 гектар орендованих земель у межах 2-3 % від грошової оцінки ріллі, але не більше половини рентного доходу за оцінкою (табл.1).

Таблиця 1. Розрахунок орендної плати за 1 га орендної землі у Волинській області, залежно від грошової оцінки землі

Область	Грошова оцінка 1 га ріллі, грн.	Орендна плата			
		у гривнях		у процентах	
		при 2%	при 3;	при 2%	при 3;
Волинська області	3555	71,10	106,65	2,6	4,0
Україна	3734	74,68	112,02	2,8	4,1

Для розрахунку орендної плати у натуральному виразі ціна 1 ц пшениці ставить 27 грн.

Використовуючи пропонований методичний підхід до визначення орендної плати за землю, при ціні озимої пшениці 3-го класу 27 грн. за 1 ц орендна плата становитиме у середньому по Волинській області від 2,6 до 4,0 ц за 1 гектар переданої в оренду земельної ділянки.

Нині реформування господарських структур у досліджуваному регіоні відповідно до чинного законодавства відбувається у такому напрямі: формування сільськогосподарських підприємств, які використовують переважно працю власників, їх майновий і земельний паї. Тобто відбувається формування приватних, приватно-орендних підприємств або господарських товариств.

Такий тип аграрних формувань повинен забезпечити ведення великого механізованого виробництва на засадах усталеного їх розвитку з набутим виробничим потенціалом. Процес сумісної діяльності із збереженням існуючого потенціалу і подальшого розвитку формування потребує, на нашу думку, чіткого механізму взаємовідносин.

Проте лише існування колективної форми використання приватної власності недостатньо для перетворення сільськогосподарських підприємств у структури, які змогли б ефективно функціонувати у ринковому середовищі. При цьому потрібно враховувати потенціал набутих зв`язків підприємств громадського сектора, пропорції у використанні продуктивних сил, адаптованих до нинішніх умов.

Характерно, що у процесі реформування КСП у Волинській області багато створених підприємств вибрали сільськогосподарський кооператив як нову форму організації виробництва. Однак, дослідження показують, близько 66-67% створених сільськогосподарських кооперативів вже зараз вимушені шукати шляхи для забезпечення свого подальшого існування. Причиною цього є той факт, що за формами організації виробництва і рівнем відповідальності новостворені підприємства мало чим відрізняється від колишніх КСП. Вони, як і КСП, найменше пристосовані для роботи в ринкових умовах.

Реструктуризація як один з найважливіших напрямів вдосконалення внутрігосподарських відносин має здійснюватись насамперед у напрямі організаційного вдосконалення господарських структур: плановості, децентралізації, збалансованості і комплексності, динамічності, оптимальності. Виробничі підрозділи повинні трансформуватися з урахуванням вищезазначених принципів організації виробництва в економічно самостійні структури шляхом створення належного внутрігосподарського середовища, очевидно із застосуванням кооперативного механізму. Вважаємо, що це одна з основних проблем, яку треба вирішити найближчим часом і яка сприятиме покращенню виробничої діяльності аграрних формувань.

Література

1. Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» від 3 грудня 1999р. //Економіка АПК.- № 1.- 2000.- с.3-6. 2. Агропромисловий комплекс України: стан і перспективи розвитку. (1990-2000). Інформаційно-аналітичний збірник. За ред. П.Т.Саблука. М.Я.Дем`яненка, М.Ф.Кропивка.- К.: Інститут аграрною економіки УААН, 1999.- 335 с. 3. Месель-Весселяк В.Я., Федоров М.М. Методологічні і методичні принципи грошової оцінки сільськогосподарським угідь. //Економіка АПК.- №2.- 1995.- с. 3-6.

The authors examine organization and economic environment of reforming economic structures and land relations in agriculture of Volyn region.